

ЕТЮДИ З „КОРОТКОГО ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ”. 7¹

Рівень розвитку мовознавства в кожній країні визначається насамперед за наявністю фундаментальних словників і граматик, які фіксують основний ресурс формування людської думки. З цього приводу французький філософ і теоретик культури Мішель Фуко справедливо зазначав, що цивілізації та народи залишають нам як пам'ятники мислення не так тексти, як словники й синтаксиси... Тому закономірно, що сучасне українське мовознавство, яке успадкувало від колишнього Радянського Союзу обмежену кількість різних типів і видів словників, зокрема ономастичних, одним із провідних напрямів наукових досліджень визначило лексикографію.

В українській ономастиці на сьогодні створено кілька фундаментальних словників, до яких можна віднести загальнонаціональні „Словник гідронімів України” (1979), „Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі” (1985), „Словник сучасних українських прізвищ” у 2-х томах (2007), укладений Ю. К. Редьком. Є й вагомні регіональні словники пропріальної лексики, але загалом вітчизняна ономастична лексикографія ще не належить до провідних у слов'янському та індоєвропейському мовознавстві. Такого рівня вона досягне зі створенням повних етимологічних словників основних онімних класів – антропонімів і топонімів, над останнім із яких уже тривалий час працює відділ ономастики Інституту української мови НАН України. Але це великі загальнонаціональні проекти, на виконання яких потрібно багато часу.

¹ Початок публікації матеріалів із „Короткого етимологічного словника топонімів України” див. у № 3 – 4 за 2009 р., № 2 – 3 за 2010 р., № 5 за 2011 р. журналу „Мовознавство”, у збірниках наукових статей, виданих до ювілеїв І. М. Железняк (2012), В. Г. Складенка (2012), Є. С. Отіна (2013).

Водночас суспільство вже давно потребує бодай короткого наукового етимологічного словника топонімів України, бо цю нішу вже 40 років заповнюють укладені М. Т. Янком і рекомендовані профільним міністерством до використання в навчальних закладах „Топонімічний словник-довідник Української РСР” (1973) та його доопрацьоване й доповнене видання „Топонімічний словник України: Словник-довідник” (1998), які отримали негативну оцінку з боку ономастів [6, с. 17; 9, с. 86 – 88]. Такі низькопробні наукові видання, не кажучи вже про антинаукові лексикографічні праці, на зразок довідника С. Наливайка „Тисяча найновіших тлумачень давніх українських назв, імен, прізвищ (на індоіранському матеріалі)” (2008), спотворюють мовну картину світу й принижують українську ономастику в очах слов’янської та світової науки, завдаючи непоправної шкоди у плані довіри читача до надрукованого слова. Ці обставини спричинилися до укладання нами „Короткого етимологічного словника топонімів України” обсягом близько 4000 словникових статей, робота над яким наближається до завершення.

У статті запропоновано етимології лише тих найвідоміших складених топонімів, одним із компонентів яких є означення *Великий*. З огляду на те, що частина таких назв включає до своєї структури опорні компоненти на інші літери, що етимологізуються у відповідних статтях, такі топоніми тут не розглядаються (наприклад, оронім *Великий Горган* містить опорний компонент *Горган*, етимологію якого подано в окремій словниковій статті).

Означення *Великий*, як і *Велика*, *Велике*, *Великі*, досить поширене у ролі самостійних назв або в структурі складених топонімів [АТП, с. 592 – 595; Габорак, с. 50 – 60; СГУ, с. 84 – 96]. Більше того, різноструктурні топоніми з основою *Велик-* належать до найпродуктивніших в українській та інших слов’янських мовах і в основному є антонімічними утвореннями до суміжних назв з основою *Мал-*. Вони походять від прикметника *великий* – „значний за розмірами, величиною” (< псл. **velьjь*, **velikъ* – „міцний, сильний, могутній” [ЕСУМ, 1, с. 346]) і мають форму, яка граматично узгоджується з морфологічними ознаками співвідносного географічного терміна (далі – ГТ) або означуваного опорного компонента в структурі складеного топоніма.

Великий Балцатул – річка, п. витік Білої Тиси л. Тиси л. Дунаю; *Balcatul* (60-і рр. ХІХ ст.), *Балцатул* (20-і рр. ХХ ст.), *Balzatul*, *Балзатул*

(30-і рр. XX ст.) [СГУ, с. 89]. Складена назва виникла додаванням означення *Великий* до трансформованого гідроніма румунського походження *Балца́тул*, який утворився за допомогою артикля *-ул* від запозиченого з південнослов'янських мов східнороманського ГТ *báltă* (рум.), *балтэ* (молд.) – „болото” [ЕСУМ, 1, с. 128], „калюжа”, „невелике озеро, непересихаюче водоймище” (на українсько-молдавському прикордонні) [4, с. 88]. Атрибутив *Великий* протиставляє річку за розмірами її притоці *Малій Балца́тул* [СГУ, с. 343].

Великий Березний – селище міського типу, Закарпат. обл. [АТП, с. 157]; *Nagybrezna* (1427), *utraque Berezna* (1451), *Великий Березный* [Галас, с. 59]. Складена назва виникла додаванням означення *Великий* до ойконіма *Березний*, утвореного шляхом субстантивації та онімізації відносного прикметника *березний*, що вказував на березовий ліс на горі Настас, у районі якої лежить поселення [3, с. 59]. Наявність повноголосної та неповноголосної форм ойконіма свідчить про словацько-українське середовище формування назви. Атрибутив *Великий* протиставляє поселення за розмірами селу *Малий Березний* у цьому ж районі [АТП, с. 158; Галас, с. 59].

Великий Бічків – селище міського типу, Рахів. р-н Закарпат. обл. [АТП, с. 163]; відоме з кін. XIV ст. [ГЕУ, с. 152]. Складена назва утворена додаванням означення *Великий*, що вказує на розміри поселення, до ойконіма *Бічків*, утвореного за допомогою суф. *-ів* у посесивній функції від поширеного в Закарпатті антропоніма *Бичко́* або *Бичо́к* [11, с. 63].

Великий Бузлук – карстова порожнина (шахта) у межах Гірсько-Кримської карстової області, на Карабі-яйлі [ГЕУ, с. 152]. Спелеонім виник синтаксичним способом унаслідок приєднання означення *Великий* до опорного компонента тюркського походження *Бузлук*, утвореного від кр.-тат., ног., тур. *buzluq* – „льодовик, льодовня” [1, с. 91], яке вказує на льодові натічні утворення, колони, льодопади тощо [див. ГЕУ, с. 152].

Великий Бурлук – 1) річка, л. Сіверськ. Дінця п. Дону; *Большой Бурлукъ* (1822 – 1832), *Большой Борлукъ* (1817), *Большой Бурлукъ* (1773), *Бурлук* (1627), *Бурлей* (1782), *Бурлуки* (1681), *Бурлукъ* (1805), *Бурлукъ* *Мокрой* (1801), *Мокрой Бурлукъ* (2-а пол. XVIII ст.) [СГУ, с. 90]; 2) селище міського типу, Харків. обл.; відоме із 70 – 80-х рр. XVII ст. [ГЕУ, с. 152]; кол. сл. *Большой Бурлукъ* у верхів'ї річки (1773); пор. там же с-ще

Великобурлуцьке [СГУ, с. 90]. Складена назва виникла додаванням означення *Великий* до первинного гідроніма турецького походження *Бурлук*, що виник за ознакою каламутної, грузької води з домішками вапна (див. *Бурлюк*). Один із варіантів назви зберігає голосний *-о-* в основі кр. тат., ног. ГТ *бор* – „крейда”; тур. „цілина; осад, осадок” (пор. у Криму *Борлукая, Борлук-Астинда*) [1, с. 89], інший – із синонімічним утворенням *Бурлей* (див.). Демінутивні форми на *-екъ* є східнослов'янськими. Означення *Мокрой* в гідронімії є синонімом до *Великий* і протиставляється за семантикою антонімічному *Сухий*, як *Великий* атрибутиву *Малій*. Ойконім утворено способом трансонімізації суміжного гідроніма; пор. похідну від ойконіма *Бурлук* (*Великий*) назву зоологічного заказника державного значення *Бурлуцький заказник* [ГЕУ, с. 137].

Великий Глибчо́к – селище міського типу, Тернопіл. р-н і обл., відоме з XVIII ст. [ГЕУ, с. 152]. Ойконім виник на основі мікротопоніма *Глибчо́к*, похідного від діал. *глибчо́к* – „западина, заглиблення” (пор. пол. *głęboczek* „яма, заглиблення” [NMP, 3, с. 160], укр. *глибоч* – „глибочина, глибочінь, глибина” [Грінч., 1, с. 289]), приєднанням означення *Великий* для протиставлення селища селу *Малій Глибчо́к* у сусідньому Збараз. р-ні [АТП, с. 418]; пор. потоки *Великий Глибчо́к, Глибчо́к* (4), річки *Глибчо́к* (4), *Малій Глибчо́к* у південно-західній частині України й на Житомирщині [СГУ, с. 90, 136, 344].

Великий Дубе́нь – річка, л. Дністра; *Dubeń Wielki* (1890), *В. Дубе́нь* (1917), *Канета* (1979); пор. г. *Дубе́нь* [СГУ, с. 91]. Складена назва виникла додаванням означення *Великий*, що протиставляє річку за розмірами потокам *Дубе́нь* і *Малій Дубе́нь* [СГУ, с. 184, 345], до гідроніма *Дубе́нь*, який є лексико-семантичним похідним від назви суміжної г. *Дубе́нь*. Твірний оронім утворено під польським впливом за допомогою суф. *-ень* у топонімній функції від назви рослини *дуб* за ознакою – „дубовий ліс, гай”; пор. пол. топоніми *Debień*, що є калькою д. нім. *Eichenwald* „дубовий ліс”, *Debieńsko* від *dębina* „дубовий гай” [NMP, 2, с. 324 – 325], укр. *дубі́на* – „дуб; дубовий ліс; палиця”, *дубі́ння* – „дубняк” [ЕСУМ, 2, с. 137]. Паралельна назва *Канета* не має відповідників в українській і слов'янській топонімії. Можливо, це нерегулярне утворення на *-em(a)* в атрибутивній функції (пор. відіменникові прикметники в литовській мові на *-ėtas/-otas*, які закріпилися у власних назвах) від апелятива *каня* – „чотирикутне заглиблення, видовбане долотом у підвалині...” [Грінч., 2,

с. 216], що природно міг розвинути географічне значення, або від основи діал. *канка* – „комиш”, запозиченого з грецької мови – гр. *κάννα* – „очерет” [ЕСУМ, 2, с. 364].

Великий Затін – річка, пр. Кінської на л. бер. Дніпра в Запоріж. обл.; пор. оз. *Малий Затін* (там же) [СГУ, с. 91]. Складену назву утворено додаванням означення *Великий*, що вказує на розміри річки й протиставляє її суміжному озеру, до гідроніма *Затін*, який виник шляхом онімізації ГТ *затін*, *затон* – „розлив; вода, що затопила землю” [Грінч., 2, с. 108], „місце, затоплене водою річки, озера, що розлилися, або спокійна, тиха затока річки, озера” [ВТССУМ, с. 335], похідного від дієслова *затонути* – „зануритися у воду (про берег річки, озера)”. В опорному компоненті спостерігається нерегулярне чергування *-o/-i-* в новозакритому складі, а також відмінний від літературної норми наголос на першому складі; пор. річки (3) та рукави (2) *Затон* у бас. переважно Нижнього Дніпра [СГУ, с. 208].

Великий Каньйон Криму – 1) ущелина в Кримських горах, на пн. схилі Ай-Петринської яйли [ГЕУ, с. 152]; *ущелина Великого Кримського Каньйону* [СГУ, с. 91]; 2) ландшафтний заказник державного значення, Бахчисарай. р-н Криму [ГЕУ, с. 152 – 153]. Оронім виник унаслідок лексикалізації та онімізації словосполучення з опорним ГТ *каньйон* – „вузька річкова долина, глибоко врізана в річкову породу” [ВТССУМ, с. 414] і двома неоднорідними означеннями (див. *Крим*). Назву заказника утворено семантичним способом від ороніма; пор. в ущелині водотік *Великий Каньйон* [СГУ, с. 91].

Великий Кастель – одна з найглибших балок Тарханкутського півострова, у межах Чорномор. р-ну Криму [ГЕУ, с. 153]. Назва виникла синтаксичним способом унаслідок приседнання означення *Великий* до тюрк. *Кастель*, похідного від кр.-тат. *qastel*, тур. *kastel*, *kestel* – „невелика фортеця, замок”, що через грецьке посередництво проникло з латинської мови [1, с. 130].

Великий Катлабуг – річка, вп. В оз. (лиман) *Катлабуг* між рр. Прут і Дністер поблизу гирла Дунаю; *Великий Катлабуг* (1957), *Большой Катлабуг* (1850), *Большой Катлабуг* (1862); пор. там же оз. *Катлабуг*, *Катлануг* в Ізмаїл. р-ні Одес. обл. [СГУ, с. 91]. Складена назва виникла додаванням означення *Великий*, що вказує на розміри річки порівняно з її притокою *Малий Катлабуг* [СГУ, с. 345], до гідроніма *Катлабуг*,

етимологія якого затемнена. Найімовірнішим є тюркське походження опорного компонента. Зокрема, співвідносний молдавський топонім *Катлабуга* А. Єремія пов'язує з турецьким впливом кін. XV ст. [5, с. 44]. Можливо, споріднений антропонім *Котлубуга* в ст. укр. пам'ятках XIV ст. етимологізують як тюрк. *Qutlu buya* – „сильний бик” [ССУМ, с. 504], означення в якому пов'язане з д. тюрк. *kat, ket, ked* – „сильний, міцний тощо” [ДТС, с. 289, 292, 303], що виглядає прийнятним із погляду на язичницькі уявлення про бика як запліднювача, життєдайну силу та на інтенсивне проникнення тюркізмів у топонімію Південної України й Молдови (пор. використання компонента *буга* – „бик” у поволзьких топонімах *Єлабуга, Арбуга* та ін. [7, с. 135]). Стабільне нульове закінчення компонента *Катлабуг, Катлабух, Катлабугь, Катлануг* дає підстави розглядати його як композит з опорним тур. діал. *буг/бух* – „пара; випаровування; туман, хмара”, „велика довга раковина, ріг, у який трублять” [Севортян 1978, с. 229 – 230] та означенням *katly, ketly* – „сильний, насичений і т. ін.” або *kötly* від *köt* – „задня частина”, „нижня частина ємності, денце”, „сила, міць тощо” [Севортян 1980, с. 84 – 85].

Велікий Конуся'к – гора, с. Осмолода Рожнятів. р-ну Івано-Франків. обл.; *Великий Канюс, Великий Канусяк, Канусяк-Великий* (2008), *Kanius' Welyki* (1881), *Kanus'ak* (1939) [Габорак, с. 57]. Назва виникла приєднанням означення *Велікий*, що вказує на більші розміри гори порівняно з суміжною *Малій Конуся'к* (див.), до опорного компонента *Кануся'к* з голосним *-а-* в основі, що дозволяє зробити припущення про її метафоричний зв'язок із діал. *каня* – „чотирикутний отвір, видовбаний долотом у підвалині, в яку входить чіп стовпа” [ЕСУМ, 3, с. 367], *каня / кань* – „пристосування, в яке закріплювали жердку для тесання” [СЗПГ, 1, с. 208], до якого приєднано архаїчний суф. *-усь / -юсь* в атрибутивній функції (див. *Калуш, Калюс*). Суф. *-як* у топонімній функції додано до основи *канюс-* пізніше; пор. гідроніми *Кобил-як, Железн-як, Син-як* із суф. *-як* у такому значенні [10, с. 204 – 205]. Розвиток форми *Конусяк* на місці *Канусяк* зумовлений асоціативним впливом апелятива *кonus*.

Велікий Куяльник – річка, бас. Чорн. моря між рр. Дністер і Пд. Буг; вп. у *Куяльницьк. лим.* (він же *Малій Хаджибей*; 1844); *Б. Куяльникь, Wielki Kujalnik* (1917), *Куяльники* (1863-1882), *Kuialik fl[u]* (1674 – 1696), *Большой Куяльникь* (1769 – 1779), *Куяльникь* (1859); пор. с. *Куяльник* Котов. р-ну Одес. обл. та рр. *Малій Куяльник* і *Середній Куяльник* [СГУ,

с. 92, 346]. Означення *Великий* додано синтаксичним способом до гідроніма *Куяльник* для протиставлення річки за розмірами й територіально *Малому* та *Середньому Куяльнику*. Опорний компонент тюркського походження, але точної етимології не встановлено. Дослідники сходяться в думці про його утворення за допомогою суф. *-lyk/-lik* у релятивній функції від основи **Куян-* з можливою метатезою на стиці морфем **Куяклик > Куяльник*, але не пояснюють її семантики й мотиваційної ознаки гідроніма, бо практично відсутній відповідний апелятивний матеріал (з цієї причини М. Фасмер заперечив запропоновану Рашоньї етимологію *Куяльник* з тюрк. *Kügeldi* – „трав’яна річка” і не висунув власної [Фасмер, 2, с. 440]). Можливо, твірним є тюркський апелятив *куян* – „заець”, поширений, крім тюркських мов, у деяких російських говорах [Шипова, с. 217], український відповідник якого досить продуктивно відбився саме в топонімії степової України; пор. балки (б) *Зя́ча*, яр *Зя́чий* та ін. [СГУ, с. 209]. З іншого боку, найдавніша фіксація назви *Kuialik* (XVII ст.) дає підстави вбачати в ній твірну основу *Kuja-*, яка також є проблемною щодо можливості використання в топонімії: пор. д. тюрк. *kijä* – „міль, жучок-шерстоїд” [ДТС, с. 325], яке в сучасних тюркських мовах розвинуло і ширше значення – „павук, кліщ, узагалі дрібна комаха” [Севортян 1980, с. 94]; в українській гідронімії до подібних утворень належить кілька назв *Вошівва* (див.), *Вошівий*, *Вошуватий* та ін., які також поширені переважно в степовій місцевості [СГУ, с. 123]. Не виключено проникнення у Північне Надчорномор’я алтайського ГТ *кийу* – „берег, кордон, край, межа», який давав у топонімії рефлекси *Куя-*; пор. річка й улоговина *Куяла*, *Куюла*, *Кийулу* з *кийулу* – „той, що має берег, кордон, край, межу”, руч. *Куйалда*, *Кийулади*, букв. „йшов берегом, краєм” та ін. [Молчанова, с. 256]. Сучасна форма *Куяльник* у будь-якому разі розвинулася під впливом високопродуктивних в українській топонімії утворень на *-ник* з релятивним значенням, у яких суфікс переважно зберігає наголос на твірній основі, що позначилося на адаптованому тюрк. *Куяльник*. Привабливою виглядає спроба пояснити назву як похідну від слов’янського ГТ *куяльник* – „джерело” [12, с. 70], але така етимологія не знаходить надійного лексичного підґрунтя в українській та інших слов’янських мовах.

Велікий Лог – селище міського типу, Краснодон. р-н Луган. обл. [АТП, с. 63]; засн. 1762 р. [ГЕУ, с. 153]. У зв'язку з відсутністю суміжних топонімів з іншими означеннями або без них ойконім виник способом онімізації словосполучення *велікий лог*, у якому прикметник указує на розміри об'єкта, названого ГТ, що зберігся переважно в східноукраїнських говорах та в російській мові, з якої, можливо, він запозичений: пор. укр. діал. *лог* – „заглиблення в рельєфі, яр з пологими зарослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти” [ЕСУМ, 3, с. 278].

Велікий Луг – комплекс Дніпрових плавнів на лівому березі Дніпра з річками, озерами, острівцями, струмками, рукавами, заливними луками, болотами, заростями та ін., що охоплює територію понад 400 км² нижче о. Хортиця й суч. Дніпрогесу; в історичні часи становив територіальну основу Запорозької Січі й був оспіваний у піснях як „*Великий Луг – батько*” [ЕУ, с. 222]; до часів Запорозької Січі в літописах *Дън Ъпрськый лугъ*, згодом *Великий луг* (1740), *Великий лугъ* (1770), *Лугъ Великой* (XIX ст.), *Луг* (пор. у козацьк. паролі: – Пугу! Пугу! – Козак з *Лузу*), *Великая Плавня* (1892), місц. нім. **Schöne Wiesen*, звідки *Шинвіз* [ЕСЛГНПР, с. 56]. Хоронім становить складену назву, що виникла способом онімізації словосполучення *велікий луг*, у якому прикметник указує на значні розміри об'єкта, названого ГТ праслов'янського походження *луг* – „поросла травою і кущами лука”, заст. „низина, поросла лісом”, діал. „пасовище біля річки”, „сінокісна низина” та ін. (< псл. **lŏgъ* – „кривизна, зниження поверхні землі; низький ліс, прибережні зарості; болото” [ЕСУМ 3, с. 297 – 298]. Образ *Великого Лугу* як символу простору й волі характерний для українців і на інших землях: пор. *Великий Лоугъ* (1481) – назва місцевості в Молдавському князівстві [ССУМ, 1, с. 158 – 159].

Велікий Любінь – селище міського типу, Городец. р-н Львів. обл. [АТП, с. 278]; засн. 1762 р. [ГЕУ, с. 153]. Складена назва виникла синтаксичним способом унаслідок додавання означення *Велікий*, що вказує на значні розміри поселення порівняно із суміжним с. *Малий Любінь*, до ойконіма відантропонімного походження *Любінь*, який утворено від давнього особового імені **Любень* або **Любінъ* з *Любомиръ*, *Любомилъ*, *Любогость* тощо за допомогою суф. *-*ь* у

посесивній функції; пор. пол. *Lubinia, Lubiń, Lubiń Mały, Lubiń Wielki, Lubińsk, Luboń, Lubonia* [NMP, 6, с. 204 – 205, 216 – 217].

Велікий Мокрiн – гора, с. Буркут Верховин. р-ну Івано-Франків. обл.; *Мокрин-Великий, Мокрун Wielki* (1933), *Мокрин В.* (2003), *Великий Мокрин* (2007) [Габорак, с. 57]. Складену назву утворено синтаксичним способом унаслідок додавання означення *Велікий* до ороніма *Мокрiн* для вказівки на розміри гори та її протиставлення суміжним *Малій Мокрiн* і *Мокрiн* [Габорак, с. 232, 247]. Опорний компонент *Мокрин* постав на основі прикметника *мокрій*, імовірно, за допомогою суф. *-ин* у географічному значенні або від утраченого ГТ **мокрiн* як морфологічного варіанта загальнослов'янського *мокрiна* – „мокре місце, багно” [ЕСУМ, 3, с. 499]; пор. ще співвідношення *Мокрiн* і назв болота та сінокосу *Мокрик* [Аркушин, с. 99], рр. *Сопотiн* та *Сопотiк* (див. *Велікий Сопотiн*), яке може свідчити про існування в минулому ГТ на *-ин*, паралельних до демінутивів на *-ик*. Походження назви *Мокрiн* від антропоніма *Мокра* за допомогою *-ин* у посесивній функції [див. 2, с. 247] сумнівне з погляду на граматичне неузгодження онімів і номенклатурного імені *гора*, а також невідповідності акцентної моделі похідного та твірного слів (від антропоніма *Мокра* очікувалося б *Мокрин*).

Велікий Сасiк-Кулак – річка, п. Берди, вп. в Азов. море; *Большой Сасик Кулак* (1786, 1787) [СГУ, с. 94]. Гібридну складену назву утворено додаванням слов'янського означення *Велікий* (рос. *Большой*), що вказує на розміри річки, до тюрк. юкстапозита *Сасiк-Кулак*, у структурі якого компоненти походять від ГТ: опорний *Кулак* < *кулáк* – „балка, ущелина; те, що видається, чітко виділяється в рельєфі”, букв. „вухо”; пор. болг. діал. *кулак* – „долина між горбами; котловина; улоговина, яр” [Мурзаев, с. 310 – 311], гідроніми з компонентом *Кулак*, *Гулах* у степовій частині України [8, с. 56] і означальний *Сасiк* < *сac/сaz* – „болото; заболочена ділянка біля виходу ґрунтових вод” + *-ик* (< **-ук*) у релятивній функції; пор. рр. *Сасiк*, *Сасичок*, б. *Сасахулах*, стр. *Саса-Гулак* [СГУ, с. 488].

Велікий Сопотiн – річка, л. Десни л. Дніпра (1967) [СГУ, с. 94]. Складена назва виникла синтаксичним способом унаслідок додавання означення *Велікий*, що вказує на розміри об'єкта і протиставляє його р. *Сопотiн* у тій же Чернігів. обл. [СГУ, с. 521], до опорного компонента, очевидно, відантропонічного походження: **Сопота* + суф. *-ин* у посесивній функції; пор. пол. прізвище *Sopota*, похідне від дієслова *sopić*

– „сопіти” [Rymut, с. 463]. З огляду на протікання в тому ж районі р. *Сопотік*, *Сопотикъ* (1786) [СГУ, с. 521] не виключена тотожність суміжних гідронімів (зміна графічно подібного -к- на -н- цілком можлива в писемних фіксаціях), які в такій формі становлять онімізований демінутив на -ик від загальнослов'янського ГТ *сопот*, *сопѣт* – „джерело, витік річки” [Мурзаев, с. 516]; пор. пол. *sopot* – „джерело, дзюрчання води” [Rymut, с. 463], утвореного безафікським способом за звуковою ознакою від дієслова *сопѣти*, *сопѣти* – „видавати звуки з присвистом”, як *шепѣт* від *шепѣтити*, *шепѣтати*, *лепет* від *лепетати* тощо. Така етимологія прийнятна для згаданого гідроніма *Сопотік*, а також для назви потоку *Сопіт* у Сколів. р-ні Львів. обл. [СГУ, с. 521].

Велікий Утлюк – річка, вп. в *Утлюцьк. лим.* (1957); *Большой Утлюкъ* (1782), *Б. Утлюг* (1952), *Любезный Утлюкъ* (1736–1737), *Любезный Урлекъ* (1783), *Б. Утюка* (1855), *Большой Уклюкъ* (1865), *Бол. Утлюка* (Б.р.), *Азис-Утлюкъ* (1792), *Азысь Уклюкъ* (1786), *Узунъ Утлюкъ* (1788); пор. лим. *Утлюкъ* (1910), нп *Азизъ Утлюкъ* (1835), х. *Уклюкъ* (1864), р. *Малій Утлюк*, яка вп. в *Утлюцький лим.*, р. *Утлюк*, пр. *Утлюцьк. лим.* [СГУ, с. 95, 348, 581]. Складений гідронім утворено синтаксичним способом – додаванням означення *Велікий*, що вказує на розміри об'єкта і протиставляє його іншим річкам з подібною назвою, до компонента *Утлюк*, етимологія якого затемнена. Є певні підстави пов'язувати його з *в'утлий*, рос. *утлый*, д.рус. *утьль* – „дірявий”, що походить з псл. **Qтъль* – „бедонний”, „дірявий”; пор. д.рус. *утьлина* – „тріщина”, можливо, споріднене хет. *hant-* „діра, яма, печера” [Фасмер, 4, с. 175; ЕСУМ, 1, с. 440], однак формант -ук/-юк зовсім не продуктивний в українській гідронімії, натомість високопродуктивний у тюркських похідних [див. 10, с. 203–204]. На користь тюркської етимології свідчить також ареал поширення назв і відповідні означення *Азис* (< *aziz* – „святий, священний; сильний, могутній; рідкісний, цінний; милий, дорогий” [1, с. 85], яке відповідає слов'янському *Любезный*) та *Узунъ* (< *uzun* – „довгий”, що, зокрема, відбилося в кримській топонімії [1, с. 155] і близьке за семантикою укр. *Великий*, рос. *Большой*). Імовірно, гідронім *Утлюк* є семантичним утворенням від д.тюрк. *ütlüg* – „такий, що має отвір, заглиблення” з основою *üt* – „отвір, заглиблення”, пов'язаного з *öt* – „нора”, і суф. -lug/-luk у відносній функції [ДТС, с. 391; 629]; пор. згадуване хет. *hant* – „діра, яма, печера”, якому відповідає псл. **Qt* + -ьль

в **Qıtlı* [Фасмер, 4, с. 175], що можуть мати спільні витоки або бути запозиченням у давньотюркській мові з індоєвропейських діалектів. Можливо, назва *Утлюк* пов'язана із сакральними уявленнями прихильників поширеного на Сході зороастризму, які поклонялися вогню в усіх його виявах, і виникла на основі тюрк. *ot/ut* – „вогнь” за допомогою суф. *-luk/-lyk* за ознакою „місце, де розводили вогнь”; пор. тур. *отлук* – „вогняний; знаряддя вогню” [Севортян, с. 483–484]. Тюркське походження гідроніма *Утлюк* певною мірою підтверджує його заміна в українсько-російському мовному середовищі зрозумілим за семантикою варіантом *Клюква* [СГУ, с. 581]. Від гідроніма *Утлюк* лексико-семантичним способом (метонімією) утворено ойконіми, а за допомогою суф. *-ськ(ий)* у релятивній функції – назву лиману *Утлюцький, Утлюкський*.

Великий Фонтан – мис на узбережжі Чорн. моря, у межах міста Одеси [ГЕУ, с. 153]; місц. *Фонтанка*. Назва виникла синтаксичним способом унаслідок приєднання означення *Великий* до первинного *Фонтан* для протиставлення суміжному *Малій Фонтан*, в основі яких ГТ *фонтан*, що проник зі східнороманських мов: молд. *фынтына* – „колодязь; ключ; джерело”, рум. *fintina* „т с” [Мурзаев, с. 586]; пор. х. *Фонтан* (1855), нині це с. *Фонтанка* в Комінтерн. р-ні Одес. обл. [ТПДСО, с. 74].

Великий Яровець та Обнога – ботанічна пам'ятка природи державного значення, Міжгір. р-н Закарпат. обл.; *Урочище Великий Яровець та Обнога* [ГЕУ, с. 153]. Дрімонім виник способом трансонімізації назви урочища, в якому знаходиться пам'ятка. Складений топонім постав унаслідок лексикалізації сполучення двох оронімів *Великий Яровець* і *Обнога*; пор. г. *Обнога* на межі Закарпат. та Івано-Франків. обл. [Габорак, с. 261].

Отже, проаналізований матеріал дає підстави для кількох висновків: 1) означення *Великий*, що вказує на відповідні розміри географічних об'єктів, приєднується до опорних компонентів з будь-якою етимологією; 2) опорні компоненти підтверджують відоме положення про те, що на відносно великій території не буває топонімів одномовного походження; 3) у розглянутому матеріалі близько половини опорних компонентів українського походження, понад четвертину становлять основи тюркського походження, незначну частину – східнороманські

(молдавські й румунські), поодинокими є ймовірно польські та російські утворення, які в основному підтверджують найпоширеніші етномовні впливи на формування топонімії України.

Список умовних скорочень назв використаних джерел

Аркушин – Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : у 2 т. / упоряд. Г. Л. Аркушина. – Луцьк : Вежа, 2007. – Т. 1 – 2.

АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ (на 1 січня 1972 р.) / упоряд. Д. О. Шелягін. – К. : Вид-во. політ. л-ри України, 1973. – 815 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2001. – 1426 с.

Габорак – Габорак М. Назви гір і полонин : словник-довідник / М. Габорак. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 500 с.

Галас – Галас К. Й. 3 топоніміки Закарпаття / К. Й. Галас // Ужгородський державний університет: Наукові записки. – Ужгород : УДУ, 1958. – Т. XXXV. – С. 56 – 81.

ГЕУ – Географічна енциклопедія України : в 3 т. / відп. ред. О. М. Маринич. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 1989. – Т. 1. – 414 с.

Грінч. – Словарь української мови : в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – К. : Лексикон, 1996. – Т. 1 – 2.

ДТС – Древнетюркский словарь. – Л. : Наука, 1969. – 679 с.

ЕСЛГНПР – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / відп. ред. О.С. Стрижак. – К. : Наукова думка, 1985. – 253 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1982 – 1989. – Т. 1 – 3.

ЕУ – Енциклопедія українознавства. Словникова частина : в 11 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Львів, 1993. – Т. 1. – 414 с.

Молчанова – Молчанова О. Т. Топонимический словарь Горного Алтая / О. Т. Молчанова; под. ред. А. Т. Тыбыковой. – Горно-Алтайск : Алтай. книж. изд-во, 1979. – 398 с.

Мурзаев – Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 454 с.

СГУ – Словник гідронімів України. – К. : Наукова думка, 1979. – 780 с.

Севортян – Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков (Общетюркские и межтюркские основы) / Э. В. Севортян. – М. : Наука, 1974. – 767 с.

Севортян 1978 – Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на букву „Б” / Э. В. Севортян. – М. : Наука, 1978. – 350 с.

Севортян 1980 – Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на буквы „В”, „Г” и „Д” / Э. В. Севортян. – М. : Наука, 1980. – 396 с.

СЗПГ – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 2. – 458 с.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 1. – 630 с.

ТІДСО – Топонімія Південно-Східної Одещини : методичні вказівки. – Одеса, 1978. – 84 с.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – М. : Прогресс, 1986 – 1987. – Т. 1 – 4.

Шипова – Шипова Е. Н. Словарь тюркизмов в русском языке / Е. Н. Шипова. – Алма-Ата : „Наука” КазССР, 1976. – 444 с.

NMP – Nazwy miejscowe Polski: Historia. Pochodzenie. Zmiany / pod. red. R. Rymuta. – Kraków : Wyd-wo PAN, 1996 – 2007. – Т. 1 – 7.

Rymut – Rymut K. Nazwiska Polaków : Słownik historyczno-etymologiczny : w 2 t. / R. Rymut. – Kraków : Wyd-wo PAN, 2001. – Т. 2. – 772 s.

Список використаної літератури

1. Бушаков В. А. Лексичний склад історичної топонімії Криму / В. А. Бушаков. – К., 2003. – 226 с.

2. Габорак М. М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини : словник-довідник / М. М. Габорак. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 500 с.

3. Галас К. Й. З топоніміки Закарпаття // Ужгородський державний університет : Наукові записки. – Ужгород : УДУ, 1958. – Т. XXXV. – С. 56 – 81.

4. Гідронімія Нижнього Подніпров'я / за ред. Ю. О. Карпенка. – К. ; Одеса : Вища школа, 1981. – 112 с.

5. Еремия А. И. Нуме де локалитэць : Студиу де топонимие молдовеняскэ / А. И. Еремия. – Кишинэу : АШ дин РССМ, 1970. – 224 с.

6. Лучик В. В. Етюди з „Короткого етимологічного словника топонімів України”. 1. / В. В. Лучик // Мовознавство. – 2009. – № 3 – 4. – С. 16 – 4.

7. Никонов В. А. Краткий топонимический словарь / В. А. Никонов. – М. : Мысль, 1966. – 509 с.

8. Отін Є. С. Гідроніми Східної України / Є. С. Отін. – К. ; Донецьк : Вища школа, 1977. – 156 с.

9. Отін Є. С. [Рец. на:] Топонімічний словник–довідник Української РСР. – К., 1973. – 180 с. / Є. С. Отін // Мовознавство. – 1974. – № 6. – С. 86 – 89.

10. Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация / О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1968. – 289 с.

11. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 702 с.

12. Янко М. Т. Топонімічний словник України : словник-довідник / М. Т. Янко. – К. : Знання, 1998. – 430 с.

Анотація

Стаття продовжує цикл публікацій автора з етимології відомих географічних назв України, що увійдуть до „Короткого етимологічного словника топонімів України”. У ній розглянуто складені назви з означенням *Великий*, яке приєднується до опорних компонентів українського, тюркського, східнороманського, польського, російського походження.

Ключові слова: ойконім, складена назва, означення *Великий*, етимологія.

Аннотация

Статья продолжает цикл публикаций автора по этимологии известных географических названий Украины, которые войдут в „Краткий этимологический словарь топонимов Украины”. В ней рассмотрены составные названия с определением *Великий*, которое присоединяется к опорным компонентам украинского, тюркского, восточнороманского, польского, русского происхождения.

Ключевые слова: ойконим, сложное название, определение *Великий*, этимология.

Summary

This article continues the series of publications from author of the etymology of popular geographical names of Ukraine, which will be included in „The short etymological dictionary of names of Ukraine”. Here are considered composed names with definition „Grand”, which join basic components of Ukrainian, Turkic, Eastern Roman, Polish and Russian origin.

Key words: *oykonym*, the addition of the name, the definition of the Great etymology.